

Competitive Power of Uzbekistan in Copper Industry: A Comparative Analysis with Selected Countries

Gucgeldi Bashimov

guyec55@gmail.com

Nigde Omer Halisdemir University

ORCID: 0000-0003-3944-5499

JEL Code: F1, F10, F14

Received: 28.09.2019

Revised: 14.10.2019

Accepted: 30.11.2019

Available Online: 21.12.2019

Abstract

The copper industry is an essential part of the Uzbek economy. The copper industry is essential in terms of employment and exports. Today, copper is an essential export item in Uzbekistan. Uzbekistan's exports of copper have been increased more than six times from \$78 million to \$586 million in the last 15 years. Copper exports accounted for 6.7% of total merchandise exports in Uzbekistan. The objective of this study is to determine the competitive power of the Uzbek copper industry. In this study, used Balassa's Revealed Comparative Advantage index and Lafay's index. The study used International Trade Centre statistical data for the period 2001-2017. A study found that Uzbekistan has a reliable, competitive power in the copper industry.

Keywords: copper industry, foreign trade, Uzbekistan, competitive power

To cite this document

Bashimov, G. (2019) Competitive Power of Uzbekistan in Copper Industry: A Comparative Analysis with Selected Countries. *Equinox, Journal of Economics, Business & Political Studies*, 6(3), 2019, 164-179

Özbekistan Bakır Sektörünün Rekabet Gücü: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analiz

Öz

Bakır sektörü Özbek ekonomisinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Sektör, istihdam ve ihracat bakımından önemli bir sanayi dalını oluşturmaktadır. Bugün bakır ve bakır ürünleri Özbekistan'ın önemli bir ihracat kalemini oluşturmaktadır. Özbekistan'ın bakır ihracatı son 15 yıllık dönemde 6 kattan fazla bir artış göstererek 78 milyon dolardan 586 milyon dolara ulaşmıştır. Özbekistan'da bakır ihracatı toplam ihracatın %6,7'sini oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı Özbekistan bakır sektörünün uluslararası rekabet gücünü belirlemektir. Çalışmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ile birlikte Lafay indeksi kullanılmıştır. Bu çalışmada 2001-2017 dönemi için Uluslararası Ticaret Merkezi'nin istatistiki verilerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre Özbekistan bakır ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: bakır sektörü, dış ticaret, Özbekistan, rekabet gücü

1. Giriş

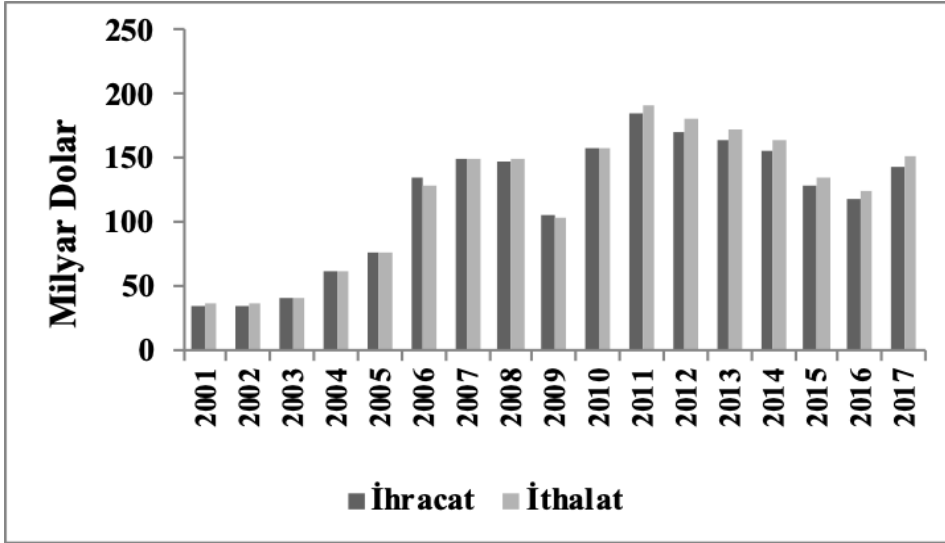
Rekabet gücü çağımızda uluslar için adeta hayati öneme sahip bulunmaktadır. Geçmişte sadece firma düzeyinde düşünülen bu olgu, son dönemlerde gittikçe yoğunlaşan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin etkisiyle günümüzde uluslararası düzeyde önem kazanmıştır. Bu rekabet ortamından ülkelerin rekabete açık sektörleri daha yoğun biçimde etkilenmektedir (Çeştepe ve Ermiş, 2007). Özbekistan'ın bakır sektörü de bu tür rekabete açık sektörlerden biridir. Bakır sektörü, Özbekistan'ın geleneksel imalat sanayi içinde önde gelen sektörlerden biridir. Yerli hammadde kullanması ve pek çok sanayi koluna girdi temin etmesi bakımından bakırcılık Özbek ekonomisi için önem teşkil etmektedir. Bakır sektörü özellikle 1990'lı yılların başından itibaren hızla büyüyerek gelişmiş ve bugün 450 milyon doları aşan bir ihracat hacmine ulaşmıştır. Özbekistan son 20 yılda dünyanın önemli bakır ihracatçıları arasına girmiştir.

Günümüzde küresel düzeyde bakır ihracatında ülkeler arasında hızlı bir rekabet yaşanmaktadır. Dış piyasalarda yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde Özbekistan'ın bakır ihracatında rekabet gücünün belirlenmesi, yıllar itibariyle rekabet durumunun incelenmesi önem arz etmektedir. Literatürde Özbekistan'ın uluslararası rekabet gücünü ölçen ampirik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, Özbekistan odaklı bu çalışmanın literatürdeki bir boşluğu gidereceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, 2001-2017 döneminde Özbekistan bakır sektörünün rekabet analizinin yapılması ve sektörün rekabet durumunun yıllara göre gelişiminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Özbekistan bakır sektörünün rekabet gücü dünya bakır ihracatında önde gelen ülkeler olan Şili, Almanya, ABD, Japonya ve Çin ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak dünyada ve Özbekistan'da bakır ve bakır ürünleri ticaretinin gelişim seyri incelenmiş, daha sonra ise çeşitli ölçütler kullanılarak Özbekistan bakır sektörünün rekabet gücü analiz edilmeye çalışılmıştır. Sektörün rekabet gücünü belirlemek için ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır.

2. Dünyada ve Özbekistan'da Bakır Ticareti

Uluslararası pazarda endüstriyel ticaret ve endüstriyel ürünler hatırı sayılır bir yer kaplamaktadır. Endüstriyel ürünler arasında demir ve demir dışı metallerin, bunların arasında ise bakır endüstrisi ticaretinin yeri azımsanmayacak ölçüdedir (Türkoğlu, 2016). Dünyada ticaret hacmi açısından önemli bir yerde olduğu görülen bakır sektörü yıllar itibariyle büyümesini devam ettirmektedir. Geçtiğimiz 15 yıllık dönemde dünyada bakır ve bakır ürünleri ihracatı genel olarak yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. 2001-2017 döneminde sektörün ihracatı yaklaşık 3 kat artarak 35,8 milyar

Şekil 1: Dünyada bakır ihracat ve ithalatının yıllara göre değişimi

Kaynak: Intracen, 2019.

dolardan 143 milyar dolara seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde ithalat da 3 kat artış kaydetmiş ve 151 milyar dolara ulaşmıştır. Şekil 1'de dünya bakır ticaretine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Şekil 1'den de görüldüğü üzere 2009 yılında dünya bakır ihracatında sert bir düşüş göze çarpmaktadır. 2009 yılında dünya bakır ihracatı bir önceki yıla göre %28 oranında azalarak 147 milyar dolardan 106 milyar dolara gerilemiştir. Burada 2007 yılının ortalarından itibaren hissedilmeye başlanan ve 2008 yılında bütün dünyayı saran küresel ekonomik krizin önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim, ekonomik krizin etkisiyle birlikte dünya ticareti %12 oranında daralma göstermiştir (Hepaktan, 2010). Dünya bakır sektörünün de küresel krizden olumsuz etkilendiği açıkça görülmektedir. Ancak, izleyen yıllarda küresel piyasalarda yaşanan olumlu gelişmeler sonucu ihracat tekrar yükselmeye başlamış ve en yüksek seviyesine 185 milyar dolar ile 2011 yılında ulaşmıştır. 2012 yılından itibaren ise dünya bakır ihracatında tekrar bir düşüş göze çarpmaktadır. 2011-2017 yılları arasında dünya bakır ihracatında %22 oranında bir gerileme görülmektedir.

2016 yılı itibarıyla dünya bakır ihracatında öne çıkan ülkeler ile ilgili bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır. Dünya bakır ihracatında Şili ilk sırada yer almaktadır. 2017 yılında Şili 17,7 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiş ve bu dünya bakır ihracatının %12,3'üne tekabül etmektedir. Şili'yi sırasıyla 12,3 milyar dolarla Almanya, 7,4 milyar dolarla Japonya, 7,1 milyar dolarla ABD ve

Tablo 1: Dünya bakır ihracatında öne çıkan ülkeler

Sıra	Ülkeler	2005		Sıra	Ülkeler	2017	
		İhracat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)			İhracat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)
1	Şili	12.499	16,16	1	Şili	17.799	12,44
2	Almanya	7.222	9,34	2	Almanya	12.370	8,60
3	ABD	3.936	5,09	3	Japonya	7.418	5,17
4	Japonya	3.858	4,99	4	ABD	7.184	4,96
5	Çin	3.055	3,95	5	Çin	6.457	4,47
6	Fransa	2.905	3,76	6	Zambiya	6.149	4,26
7	Rusya	2.535	3,28	7	Tayvan	4.741	3,29
8	Tayvan	2.495	3,23	8	Rusya	4.709	3,28
9	Kanada	2.375	3,07	9	Güney Kore	4.428	3,08
10	Güney Kore	2.334	3,02	10	İtalya	3.880	2,65

Kaynak: Intracen, 2019.

6,4 milyar dolarla Çin izlemektedir. 2005-2017 yılları arasında dünya bakır piyasasında pazar payını arttıran ülkeler arasında ABD, Japonya, Çin, Zambiya, Güney Kore ve İtalya bulunmaktadır. Buna karşın Şili, Almanya, ABD, Fransa ve Kanada'nın pazar payı azalmıştır.

Tablo 1'de dünya bakır ithalatında öne çıkan ülkeler yer almaktadır. Tablo 1'den de görüldüğü üzere, Çin, Almanya ve ABD en fazla bakır ithal eden ülkelerdir. 2017 yılında Çin 41,2 milyar dolar değerinde bakır ithal ederken, bunu sırasıyla 10,9 milyar dolarla Almanya, 10,1 milyar dolarla ABD, 7,1 milyar dolarla İtalya ve 5,6 milyar dolarla Tayvan takip etmektedir. Tablo 2 incelendiğinde dünya bakır ithalatında Çin'in aldığı pay son 10 yılda yaklaşık %60 oranında bir artış göstermiştir. Buna karşın başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin dünya bakır ithalatındaki payı ise giderek azalmıştır.

Bakır sektörü, Özbekistan'ın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir. Özbekistan'da bakır sektörü son yıllarda niteliksel ve niceliksel olarak önemli gelişmeler kaydetmiştir. İç tüketimin yanında büyük oranda ihracat da yapılmaktadır. Bakır sektörü ülke ihracatında önemli bir yere sahiptir. Bakır

sektörünün toplam ihracattaki payı %6,7'dir. Sektör özelinde bakıldığında sektörde ihracatın ithalattan yüksek olduğu görülmektedir.

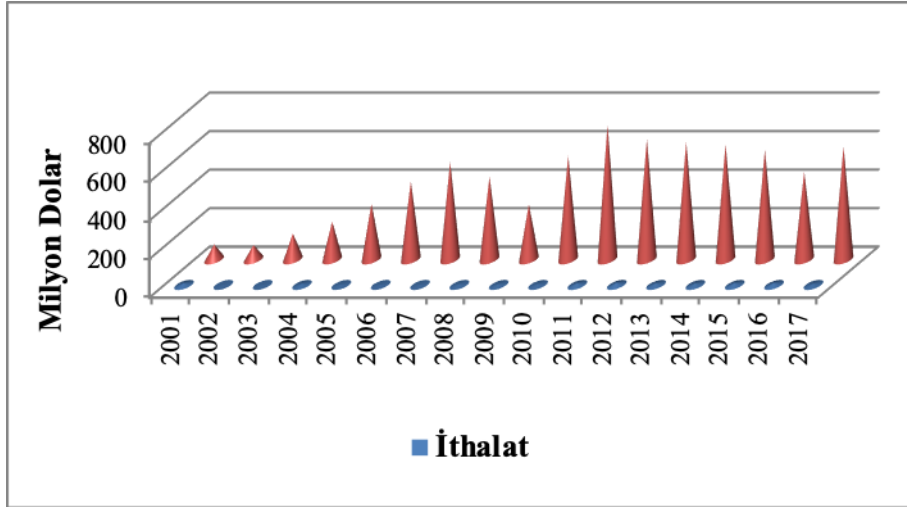
Tablo 2: Dünya bakır ithalatında öne çıkan ülkeler

2005			2017				
Ülkeler	İthalat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)	Ülkeler	İthalat Değeri (Milyon \$)	Pay (%)		
1	Çin	12.896	16,93	1	Çin	41.284	27,28
2	ABD	8.150	10,70	2	Almanya	10.931	7,22
3	Almanya	6.090	7,99	3	ABD	10.101	6,68
4	İtalya	4.570	6,00	4	İtalya	7.113	4,70
5	Fransa	3.554	4,67	5	Tayvan	5.679	3,76
6	Tayvan	3.535	4,64	6	Güney Kore	5.676	3,75
7	Güney Kore	3.385	4,44	7	Hindistan	4.267	2,78
8	Hong Kong	1.998	2,62	8	Tayland	3.991	2,58
9	Belçika	1.982	2,60	9	Belçika	3.701	2,45
10	Meksika	1.969	2,58	10	Malezya	3.466	2,25

Kaynak: Intracen, 2019.

Sektörün dış ticaret yapısı incelendiğinde istikrarlı ve sağlam bir görünüm sergilediği söylenebilir. 2001 yılında 78 milyon dolar değerinde ihracat gerçekleştirilirken, bu rakam 2007 yılında 507 milyon dolara ulaşmıştır. Ancak, tüm dünyada yaşanan global ekonomik krizin de etkileriyle talepte yaşanan daralmalar bakır sektörünü de derinden etkilemiş ve 2008 yılında büyüme oranları düşmüştür. 2009 yılında da talep daralması ve kapasite kullanım oranlarının düşmesi devam etmiş, ihracatta da önemli düzeyde düşüşler gözlemlenmiştir. 2009 yılında bakır sektörünün ihracat değeri 286 milyon dolara gerilemiştir. İlerleyen yıllarda ise bakır sektörünün ihracatı artarak 2010 yılında 537 milyon dolara ulaşmış ve 2011 yılında ise 700 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak, son birkaç yıldır dış piyasalarda yaşanan ekonomik durgunluk sonucu bakır ihracatı 2012 yılından itibaren düşüş eğilimi göstermiştir. 2017 yılında bakır ihracatı 586 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Özbekistan'ın bakır ithalatı incelendiğinde, 2001-2017 yılları arasında bakır ithalatı 10 milyon dolardan 7,5 milyon dolara gerilemiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Özbekistan'da bakır ihracat ve ithalatının yıllara göre değişimi

Kaynak: Intracen, 2019.

Özbekistan'ın bakır ihracat ve ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde oldukça yüksek oranda yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. 2000'li yıllarda bakır ihracatının yaklaşık %45'i AB üyesi ülkelere yapılmışken, 2017 yılında ihracatın %74,7'si Türkiye'ye gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: Özbekistan'ın bakır dış ticaretinde yer alan ilk beş ülke (2017 yılı)

İhracattaki ilk beş ülke				İthalattaki ilk beş ülke			
Sıra	Ülkeler	İhracat Değeri (Bin \$)	Pay (%)	Sıra	Ülkeler	İthalat Değeri (Bin \$)	Pay (%)
1	Türkiye	438.412	74,74	1	Rusya	3.961	52,00
2	Çin	127.793	21,67	2	Türkiye	1.332	17,33
3	Rusya	7.999	1,35	3	Çin	1.150	14,67
4	Kırgızistan	3.784	0,63	4	Güney Kore	426	5,33
5	Polonya	1.750	0,30	5	Kazakistan	192	2,65

Kaynak: Intracen, 2019.

Son 15 yıllık dönemde Özbekistan'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği bakır ihracatı 60 kattan fazla bir artış göstererek 6,9 bin dolardan 438.4 bin dolara ulaşmıştır. Buna karşın, AB ülkelerine yapılan ihracat ise önemli düzeyde gerilemiştir. Bakır ihracatının gerçekleştirildiği diğer önemli ülkeler ise Çin ve Rusya'dır. Özbekistan'ın bakır ithalatında ise %52'lik pay ile Rusya ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla Türkiye (%17,33), Çin (%14,67) ve Güney Kore (%5,33) takip etmektedir (Tablo 3).

3. Literatür Araştırması

Literatürde sanayi sektörünün rekabet gücünü belirlemeye yönelik birçok çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların önemli bir kısmı ise Balassa indeksi olarak da bilinen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılarak yapılan çalışmalardır. Bu çalışmada bunlardan bazıları ile ilgili kısa bilgiler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Rekabet gücü ile ilgili yapılan çalışmalar

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Yang (1999)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Çin	Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Hesaplanan AKÜ katsayılarına göre Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründe özellikle hazır giyim sektöründe güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu saptanmıştır.
Havrila ve Gunawardana (2003)	Balassa ve Vollrath indeksleri	Avustralya	Araştırmada, Avustralya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet gücü incelenmiştir. Araştırma sonucunda Avustralya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığı görülmüştür.
Çoban ve Kök (2005)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Türkiye	Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün AB üyesi ülkeleri karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Türkiye tekstil ve hazır giyim sektöründe yüksek rekabet gücüne sahiptir.
Akhtar ve ark. (2008)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Pakistan	Pakistan'ın ayakkabı sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Pakistan 1996-2002 yılları ayakkabı ihracatında rekabet dezavantajına sahipken, 2004 yılından itibaren rekabet avantajına sahiptir.

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Başkol (2011)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi, İthalat Sızma Oranı, Uzmanlaşma Katsayısı ve Dış Rekabette Açıklık İndeksi	Türkiye	Türk otomotiv sektörünün rekabet gücü incelenmiştir. Sonuç olarak, Türk otomotiv sektörünün dünya piyasasında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.
Erkan (2011)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Türkiye ve Diğer N-11 Ülkeleri	Çalışmada 1993-2009 yılları arasında Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin sektörel rekabet gücü incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin daha çok hammadde ve emek yoğun malların ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları görülmüştür.
Assadzadeh ve ark. (2013)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	İran	İran'ın tekstil ve hazır giyim sektörünün Türkiye karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, İran'ın ele alınan sektörde Türkiye karşısında rekabet dezavantajına sahip olduğu belirlenmiştir.
Song ve Gazo (2013)	Balassa İndeksi, Vollrath İndeksleri ve Grubel-Lloyd İndeksi	ABD	ABD'nin mobilya sektörünün seçilmiş ülkeler karşısındaki rekabet gücü incelenmiştir. Sonuç olarak, ABD'nin mobilya sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, ABD'nin mobilya sektörü ticaretinin endüstriler-arası ticaret şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.
Kelleci ve Bostan (2014)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Kırgızistan	Kırgızistan altın sektörünün uluslararası rekabet gücü incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre Kırgızistan altın ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte, rekabet gücünün zamanla düşme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.
Abtew (2015)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Etiyopya	Etiyopya deri endüstrisinin seçilmiş Afrika ülkeleri (Kenya, Mısır ve Tunus) karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Etiyopya'nın deri endüstrisinde diğer ülkelere göre daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Şahin (2015)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Grubel-Lloyd İndeksi	Türkiye	Türk beyaz eşya sektörünün seçilmiş ülkeler karşısındaki rekabet gücü ve endüstri-içi ticaret yapısı analiz edilmiştir. Çalışmada sonuç olarak, Türk beyaz eşya sektörünün yüksek rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, beyaz eşya sektöründe endüstri-içi ticaretin düşük olduğu saptanmıştır.
Obadı (2016)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	AB-28 ve ABD	AB-28 ve ABD'nin sektörel rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada SITC Rev.3 iki haneli ürün sınıflandırması dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, AB-28 ülkeleri 32 ürün grubunda rekabet gücüne sahipken, ABD ise 40 ürün grubunda rekabet gücüne sahiptir
Bashimov (2017)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Orta Asya Ülkeleri	2001-2014 yılları için Orta Asya ülkelerinin tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücü analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, Orta Asya ülkeleri (Kazakistan hariç) tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahiptir.
Maleskic ve Adıgüzel (2017)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Bosna Hersek	2006-2015 yılları arasında Bosna Hersek ekonomisinin sektörler itibarıyla rekabet gücü analiz edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda, Bosna Hersek'in 17 sektörde rekabet gücünün yüksek, 25 sektörde rekabet gücünün sınırda ve 55 sektörün rekabet gücünün düşük olduğu saptanmıştır.

4. Materyal ve Metot

Bu çalışmada ikincil veriler kullanılmıştır. Çalışmada Uyumlaştırılmış (Armonize) Mal Tanım ve Kod Sistemi (Harmonized Commodity Description and Coding System) kullanılmıştır. HS iki haneli sınıflandırmaya göre bakır ürününün kod numarası 74'dür. Araştırmada kullanılan dış ticaret verileri dolar bazında olup Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Araştırma 2001-2017 dönemini kapsamaktadır.

Çalışmada Özbekistan'ın bakır ihracatındaki rekabet gücü belirlenmeye çalışılmıştır. İktisat yazınında rekabet gücünün ölçümünde kullanılabilecek standart bir ölçü bulunmamaktadır. Bununla birlikte değişik rekabet gücü ölçütleri arasında geniş bir seçim yelpazesi bulunmaktadır. Literatürde en çok kullanılan ve kabul gören indeksler arasında Balassa ve Lafay tarafından geliştirilen indeksler yer almaktadır. Bu çalışmada da Bela Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) İndeksi ve Lafay İndeksi kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ilk kez Liesner tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Bela Balassa tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş, bu nedenle Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi, uluslararası ticarete uzmanlaşmayı ölçmeye yarayan bir indeks olup literatürde yaygın kabul görmektedir (Kanaka ve Chinadurai, 2012). AKÜ indeksi hangi sektörlerin avantaj ya da dezavantajlı olduğunu saptamak konusunda en uygulanabilir yaklaşımlardan biridir. Bununla birlikte AKÜ indeksi kolayca hesaplanabilir olması nedeniyle bilimsel çalışmalarda sık sık kullanılmaktadır (Oelgemöller, 2012; Saray ve Hark, 2015). AKÜ yaklaşımında ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçüm yapılmakta ve uluslararası ticaretin ürün bileşiminin ülkeler arasındaki göreceli maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır. Bu varsayım, ticareti yapan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri 'açıklamak' amacı ile yapılmaktadır (Eroğlu ve Özdamar, 2006). Balassa'nın AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = \left[\frac{X_{ij}}{X_i} \right] / \left(\frac{X_{wj}}{X_w} \right) \quad (4.1)$$

Formül 4.1'de, $AKÜ_{ij}$, i ülkesinin j sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} i ülkesinin j sektörünün ihracatını, X_i i ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} j sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile ∞ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Mushanyuri ve Mzumara, 2013; Obadi, 2016). Bununla beraber, eğer $AKÜ > 4$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $2 < AKÜ < 4$ orta derecede karşılaştırmalı üstünlük; $1 < AKÜ < 2$ zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük; $0 < AKÜ < 1$ ise karşılaştırmalı dezavantaj söz konusudur (Hinloopen ve Marrewijk, 2001).

Balassa'nın AKÜ indeksinin sadece ihracat büyüklüğünü dikkate alması en fazla eleştirilen yönü olmuştur. Araştırmacılara göre indeksin hesaplanmasında ihracat ile ithalat değerleri de hesaba katılmalıdır. Bu nedenle iktisat literatüründe yeni indeksler geliştirilmiştir. Bunlardan biri de

Lafay indeksidir. Lafay indeksi ihracat ile birlikte ithalat verilerini de kapsamaktadır. Lafay indeksi şu şekilde formüle edilmektedir (Savin ve Winker, 2009):

$$LFI_{ij} = 100 \left[\frac{X_{ij}-M_{ij}}{X_{ij}+M_{ij}} - \frac{\sum_{j=1}^N (X_{ij}-M_{ij})}{\sum_{j=1}^N (X_{ij}+M_{ij})} \right] \frac{X_{ij}+M_{ij}}{\sum_{j=1}^N (X_{ij}+M_{ij})} \quad (4.2)$$

Formül 4.2'de X ve M sırasıyla ihracat ve ithalatı, N ise ticarete konu olan malları göstermektedir. Eğer Lafay indeks değeri pozitif (negatif) ise o ülkenin ele alınan mal grubunda karşılaştırmalı avantaja (dezavantaja) sahip olduğu söylenir. İndeks değeri ne kadar yüksek ise uzmanlaşma düzeyi de o kadar yüksektir (Zaghini, 2005; Alessandrini ve Batuo, 2010).

Tablo 5: Bakır sektörüne ait AÜ değerleri

Yıllar	Şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Özbekistan
2001	44,03	1,13	0,49	0,95	0,40	5,71
2002	48,98	1,11	0,55	0,99	0,42	5,88
2003	45,37	1,02	0,64	0,94	0,40	9,37
2004	44,50	0,98	0,61	0,83	0,53	7,97
2005	39,81	0,99	0,58	0,87	0,54	9,86
2006	32,70	0,98	0,56	0,87	0,53	6,44
2007	33,51	0,99	0,57	1,03	0,40	7,18
2008	37,63	1,08	0,60	1,13	0,42	5,44
2009	41,89	0,97	0,55	1,29	0,34	5,84
2010	37,28	1,03	0,58	1,11	0,29	7,57
2011	36,58	1,11	0,64	1,10	0,35	9,73
2012	36,37	1,13	0,67	1,24	0,38	10,61
2013	35,09	1,11	0,66	1,41	0,37	8,55
2014	35,02	1,11	0,65	1,41	0,36	10,19
2015	34,17	1,05	0,59	1,36	0,31	11,68
2016	33,49	1,04	0,58	1,33	0,37	7,99
2017	31,47	1,04	0,57	1,30	0,35	8,22

5. Bulgular

Bu bölümde Özbekistan'ın bakır sektörünün rekabet gücü seçilmiş ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz aşamasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Lafay indeksi kullanılmıştır. Tablo 5'de bakır sektöründe ele alınan ülkeler için AKÜ indeks değerleri yer almaktadır. Şili, Almanya, Japonya ve Özbekistan'ın bakır sektöründe AKÜ indeks değerinin 1'den büyük olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde ülke toplam dış satışı içinde bakır sektörünün payı bakır sektörünün toplam dünya dış satışındaki payından çok daha büyüktür. Bu da söz konusu ülkelerin bakır sektöründe rekabet gücüne sahip olduklarını göstermektedir. Buna karşın, ABD ve Çin için hesaplanan AKÜ indeks değeri ise 1'den küçük bulunmuştur. Bu durum söz konusu iki ülkenin bakır sektöründe rekabet gücüne sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Özbekistan'ın 2001-2014 döneminde rekabette avantajlı konumunu güçlendirirken, 2015-2017 döneminde avantajlı konumunda zayıflama görülmektedir (Tablo 5). 2001-2017 döneminde en yüksek rekabet gücüne sahip ülke Şili'dir. Bunu sırasıyla Özbekistan, Japonya ve Almanya izlemektedir. Şili ve Özbekistan'ın üstünlük derecesi "güçlü" düzeyde iken ($AKÜ > 4$), Almanya ve Japonya'nın ise "zayıf" düzeydedir ($1 < AKÜ < 2$).

Çalışmada kullanılan diğer bir rekabet indeksi Lafay İndeksidir. İndekste pozitif bir değer rekabetçi avantaja, negatif bir değer ise dezavantaja karşılık gelmektedir. Ele alınan ülkelerin bakır sektörüne ait Lafay indeks değerleri Tablo 6'da sunulmuştur. Buna göre, Şili, Almanya, Japonya ve Özbekistan bakır ihracatında uzmanlaşmış ülkelerdir. Buna karşın hesaplanan Lafay indeks sonucuna göre, ABD ve Çin ise bakır ihracatında uzman değildir. Bununla birlikte, Şili ve Özbekistan'ın uzmanlaşma düzeyi oldukça yüksek seviyede iken, Almanya ve Japonya'nın uzmanlaşma düzeyinin ise düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, son 3 yıllık dönemde Özbekistan'ın Lafay indeks değerlerinde bir düşüş göze çarpmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre Özbekistan'ın, son yıllarda ihracat gelirlerinin gittikçe arttığı görülmektedir. 2001-2017 yılları arasında Özbekistan'ın bakır sektöründeki ihracat ile ithalat arasındaki fark ihracat lehine artış göstermiştir. Günümüzde bakır sektörü dış ticaret fazlası veren nadir sektörlerden biridir. Yapılan analizler sonucunda Özbekistan'ın, bakır ihracatında küresel piyasalarda önemli bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve 2001 yılından bu yana rekabet gücünün önemli düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Bu da Özbekistan'ın dünya bakır ticaretindeki konumunu giderek güçlendirdiğini göstermektedir. Ancak, Özbekistan'ın bakır ihracatında pazar yoğunlaşmasının yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, 2017 yılında bakır ihracatının %95'lik kısmı sadece iki ülkeye gerçekleştirilmiştir. Oysa ihracatın belirli ülkelere yoğunlaşması ülke

ekonomisi açısından önemli bir risk teşkil etmektedir. Çünkü, hedef alınan dış piyasada ortaya çıkan olumsuz bir gelişme ülkenin ihracat gelirlerinde aşırı dalgalanma yaratabilmektedir. İhracat gelirlerindeki aşırı dalgalanma ülkenin ödemeler bilançosunu ve ekonomik büyüme hızını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bakımdan ihracatın ülke bazında çeşitlendirilmesi ülkenin hem ihracat hacminin ve hem de dış rekabet gücünün artmasına yol açacaktır. Bununla birlikte bakır sektöründe karşılaşılan bazı yapısal sorunlar da sektörün ihracat rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bakır sektörünün karşılaştığı önemli sorunlar arasında atıl kapasite seviyesinin yüksek oluşu, sermaye yetersizliği, üretim teknolojilerinin eski olması, lojistik altyapı eksiklikleri gibi sorunlar başta gelmektedir. Dünya bakır pazarından Özbekistan'ın payına düşeni alabilmesi için sektöre ilişkin sorunların biran önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör işbirliğinin arttıracak politikalar hayata geçirilmelidir.

Tablo 6: Bakır sektörüne ait LFI değerleri

Yıllar	Şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Özbekistan
2001	12,80	0,03	-0,06	0,16	-0,88	1,42
2002	13,33	0,03	-0,02	0,17	-0,84	1,55
2003	12,21	0,03	0,02	0,16	-0,76	2,48
2004	14,87	0,02	0,02	0,15	-0,75	2,56
2005	14,63	-0,02	-0,02	0,21	-0,77	3,59
2006	17,73	-0,13	-0,05	0,30	-0,78	3,54
2007	17,61	-0,11	-0,02	0,34	-1,19	3,89
2008	17,35	-0,06	0,00	0,32	-0,94	2,48
2009	17,75	-0,02	0,04	0,43	-1,31	2,41
2010	19,46	0,01	0,08	0,40	-1,50	3,92
2011	18,61	0,00	0,07	0,34	-1,38	4,79
2012	16,87	0,01	0,09	0,43	-1,32	4,54
2013	15,21	-0,04	0,06	0,47	-1,11	3,51
2014	14,32	-0,03	0,06	0,40	-1,05	3,76
2015	13,54	-0,01	-0,05	0,37	-0,99	4,31
2016	12,50	0,00	0,05	0,32	-0,89	3,15
2017	12,78	0,01	-0,02	0,33	-0,97	3,24

6. Sonuç

Özbekistan, merkezi planlama sisteminden serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde adım adım ilerleyerek günümüzde hızlı büyüyen ekonomiler arasında yer almaktadır. 1990'lı yıllarda dış pazarlara açılmaya başlayan Özbekistan bazı alt sektörlerde ortaya çıkan ihracat potansiyelini iyi değerlendirerek ihracat imkanı yakalamış ve rekabet gücü kazanmaya başlamıştır. Bakır sektörü de ihracat potansiyeli yüksek olan sektörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bakır sektörü Özbekistan dış ticaretinde ve dolayısıyla ülke ekonomisinde önemli yere sahip sektörlerden birisi olması nedeniyle bu çalışmaya konu olarak alınmıştır. Bu bağlamda Özbekistan'ın bakır sektöründeki rekabet gücü karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada, 2001-2017 yılları için Balassa ve Lafay indeks değerleri hesaplanmıştır. Özbekistan bakır sektörü dünya bakır ihracatından en yüksek payı alan ilk 5 ülke olan Şili, Almanya, ABD, Japonya ve Çin ile birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Özbekistan bakır ihracatında yüksek rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte, ülkenin rekabet gücü her geçen gün artmaktadır. Ancak, bakır ihracatında ülke bazında yoğunlaşma derecesinin yüksek olması önemli bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bakır sektöründe var olan mevcut yapının ekonomik bakımdan dikkatle ele alınması gerekmektedir. Özbekistan'ın bakır ihracatında var olan yüksek rekabet gücünü sürdürülebilir kılması açısından ihracatta pazar çeşitlendirmesine gidilmelidir. İhracatta pazar çeşitlendirmesine gidilerek rakip ülkeler karşısında rekabet avantajı sağlanabilir. Bununla birlikte, bakır ihracatının yarı mamul yerine, işlenmiş ürünlere doğru kaydırılması ile birlikte dış piyasalarda rekabet avantajı yakalanabilir. Bu bağlamda, bakır sektöründe AR-GE ve inovasyon çalışmalarına daha fazla yoğunlaşarak üretimde modern teknolojilerin kullanımı teşvik edilmeli, ihracata yönelik üretim desteklenmelidir. Sonuç itibarıyla küresel pazarlarda Özbekistan'ın üstün konumunu güçlendirmek amacıyla üretim ve ihracat profilinin, ihracat teşvik sisteminin güncellenmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımların hızlandırılması, Serbest Ticaret Anlaşmaları gibi bölgesel entegrasyonlar ile bakır ihracatının artırılması mümkün olacaktır.

Kaynakça

Abteu, M. (2015). Revealed Comparative Advantage of Ethiopian Leather Industry with Selected African Economies, *International Journal of Business and Economics Research*, 4(5), 229-237.

Akhtar, N., Zakir, N. ve Ghani, E. (2008). Changing Revealed Comparative Advantage: A Case Study of Footwear Industry of Pakistan, *Pakistan Development Review*, 47(4), 695-709.

Alessandrini, M. ve Batuo, M.E. (2010). The trade specialization of SANE: Evidence from manufacturing industries, *The European Journal of Comparative Economics*, 7(1), 145-178.

Assadzadeh, A., Behbudi, D., Miyarkolaie, N.F. ve Moghadam, H.M. (2013). A Study of the Revealed Comparative Advantage in the Textile and Clothing Industries between Iran and Turkey, *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(2), 95-107.

Bashimov, G. (2017). Orta Asya Ekonomilerinin Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründeki Uluslararası Rekabet Gücü, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5 (2), 23-33.

Başkol, O. (2011). Türk Otomotiv Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü (1996-2010), *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7 (2), 63-78.

Çeştepe, H. ve Ermiş, A. (2007). Türk seramik sektörünün rekabet gücü (1996-2002), *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(1), 127-143

Çoban, O. ve Kök, R. (2005). Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 228, 68-81.

Erkan, B. (2011). SITC Teknoloji Sınıflandırmasına İlişkin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Belirlenmesi: Türkiye ve Diğer N-11 Ülkelerinin Karşılaştırılması, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48 (558), 35-48.

Eroğlu, Ö. ve Özdamar, G. (2006). Türk imalat sanayinin rekabet gücü ve beyaz eşya sektörü üzerine bir inceleme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 85-104.

Havrila, I. ve Gunawardana, P. (2003). Analysing Comparative Advantage and Competitiveness: An Application to Australia's Textile and Clothing Industries, *Australian Economic Papers*, 42(1), 103-117.

Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index, *Review of World Economics*, 137(1), 1-35.

Intracen, (2019). International Trade Statistics. <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-export-product-country/> (10.02.2019)

Kanaka, S. ve Chinadurai, M. (2012). A study of comparative advantage of Indian agricultural exports, *Journal of Management and Science*, 2(3), 1-9.

Kelleci, S.Ü. ve Bostan, A. (2014). Kırgızistan Altın Sektörünün Rekabet Gücü, *Reforma İktisadi Bilimler Dergisi*, 1(61), 52-60.

Maleskic, A. ve Adıgüzel, M. (2017). Bosna Hersek Ekonomisinin Rekabet Gücünün İncelenmesi ve Değerlendirilmesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü WPS No: 60*, İstanbul.

Mushanyuri, B.E. ve Mzumara, M. (2013). An assessment of comparative advantage of Mauritius, *European Journal of Sustainable Development*, 2(3), 35-42.

Obadi, S.M. (2016). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in the EU-28 and the USA, *Economic Review*, 45 (2), 243-259.

Oelgemöller, J. (2012). Analyzing the International Competitiveness of the Industry in Portugal, Ireland, Greece and Spain using Revealed Comparative Advantages (RCA) Indicators, *CAWM Discussion Paper No: 61*.

Saray, M.O. ve Hark, R. (2015). OECD ülkelerinin ileri-teknoloji ürünlerindeki rekabet güçlerinin değerlendirilmesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 347-372.

Savin, I. ve Winker, P. (2009). Forecasting Russian foreign trade comparative advantages in the context of a potential WTO accession, *Central European Journal of Economic Modelling and Econometrics*, 2, 111-138.

Song, M. ve Gazo, R. (2013). Competitiveness of US Household and Office Furniture Industry. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 3(2), 47-55.

Şahin, D. (2016). Türk Beyaz Eşya Sektörünün Dış Ticaret Yapısı: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Kesit Akademi Dergisi*, 2(4), 105-124.

Yang, Y. (1999). *China's Textile and Clothing Exports: Changing International Comparative Advantage and Its Policy Implications*, Asia Pacific Press, CEP 99-3.

Zaghini, A. (2005). Evolution of trade patterns in the new EU member states, *Economics of Transition*, 13(4), 629-658.